

ԱՐՄԵՆ ԱՍԱՏՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԵՎ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻՑ ԲԽՈՂ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ՄԿՁԲՈՒՆՔ

Ինչպես և ցանկացած հասկացություն, «իրավունքի գերակայություն» իրավական հասկացությունը նույնպես իրենից ներկայացնում է «ճանաչման աստիճանում լեզվի կիրառմամբ աշխարհի արտացոլման, երևույթների ու առարկաների ընդհանրացման ձև (եղանակ)»¹: Այս աշխատանքում կցանկանալիքս խոսել այն մասին, որ, թեև իրավունքի գերակայությունն իրավունքի սկզբունք է, սակայն, կարծես թե, կարիք ունի լրացուցիչ հիմնավորումների: Իսկ ինչու՞ է իրավունքի գերակայությունը համարվում իրավունքի սկզբունք, չէ՞ որ նույն հաջողությամբ կարելի է կառուցել փաստարկներ այն մասին, որ այն իրավունքի սկզբունք չէ: Որպեսզի հստակ և օբյեկտիվ հիմքերի վրա կառուցված դատողություններով կարողանանք պատասխանել այն հարցին, թե ինչու է իրավունքի գերակայությունն իրավունքի սկզբունք և փարատենք հնարավոր կասկածները, անհրաժեշտ է փիլիսոփայական դիրքերից քննարկել իրավունքի գերակայությունը: Խոսքը գնում է իրավունքի՝ որպես հասարակական կյանքի օբյեկտիվ իրողության, «էություն և երևույթ», «բովանդակություն և ձև» փիլիսոփայական կատեգորիաների դիրքերից վերլուծության մասին:

Իրավունքը սոցիալական կարգավորիչ է, հասարակական կյանքի օբյեկտիվ իրողություն: Ինչպես և իրականության այլ իրողություններն, այն ունի իրենում իր էությունը և այդ էության դրսևորումները՝ երևույթները: Իրականության մեջ գոյություն ունեցող իրավունքի ճանաչման ձևերը հասկացություններ են: Իրավունքի՝ որպես հասարակական օբյեկտիվ իրողության տեսական արտացոլման հիմնարար կատեգորիան իրավունքի հասկացությունն է: Ցանկացած հասկացություն որպես իրականության արտացոլման եղանակ, «իրենից ներկայացնում է միտք, որը համարվում է որոշակի դասի առարկաների վերաբերյալ ընդհանրացում ըստ առարկային բնութագրական, տարբերիչ հատկանիշների»: Հասկացության գիտական նշանակությունը մեծ է այնքանով, որքանով որ էական են առարկան ընդհանրացնող հատկանիշները: Փիլիսոփայական-իմացաբանական դիրքերից ամեն մի առարկա և երևույթ իրականում օժտված է անթիվ

բազմազանությամբ, յուրահատկություններով: Այդ իսկ պատճառով հասկացության մեջ ներառվում են այն հատկանիշները, որոնք արտացոլում են ամենաէական յուրահատկությունները: Իրավունքի էության և իրավական երևույթների փոխհարաբերությունը իրավունքի փիլիսոփայության կարևոր հիմնահարցերից է: Գիտությունը գտնում է, որ «իրավունքի» իրական կեցությունը հայտնաբերվում, արտահայտվում է իրավական երևույթներում: Չկա իրավունքի էություն իրավական երևույթներից դուրս, որոնցում այն ձեռք է բերում իր իրական օբյեկտիվությունը: Իրավական երևույթը իրավունքի էության վերափոխված իրականացումն է, նրա անմիջական իրականությունը, արտահայտման կոնկրետ ձևը: Իրավական երևույթն էությունն է իր գոյության մեջ: Սակայն «երևույթը» իրավունքի էությունից անկախ գոյություն չէ, այլ հենց իրավունքի էության գոյություն: Ցանկացած իրավական երևույթ այսպես կամ այնպես, սակայն վերջնական արդյունքում միշտ իրավունքի էության երևույթ է: Ըստ Գ.Ա. Քերիմովի՝ իրավունքի էությունն իրենում պարունակում է իրավական իրականության կապերի և հարաբերությունների ամբողջ հարստությունը, այդ պատճառով առանձին իրավական երևույթը կարող է չհայտաբերել իրավունքի ողջ էությունը, այլ դրա առանձին պահը, կողմը, մասը: Իրավունքի փիլիսոփայության մասն մեթոդաբանական դիրքերից ելնելով՝ ակնհայտ է, որ իրավունքի՝ որպես հասարակական օբյեկտիվ իրողության տեսական արտացոլման հիմնարար կատեգորիան «իրավունք» հասկացությունն է, որը խարսխված է իրավունքի օրինաչափությունների (հատկանիշների) վրա: Իրավունքի սկզբունքները իրավական երևույթ են, իրավունքի էության արտահայտությունը: Այսպիսով, իրավունքի էությունը դրսևորվում է նրա հատկանիշ-օրինաչափություններում, իսկ սկզբունքներն ընդհանրապես և իրավունքի սկզբունքները՝ որպես իրավական երևույթ, որոնք արտացոլում են իրավունքի օրինաչափությունները: Ստացվում է, որ իրավունքի սկզբունքները համարվում են իրավունքի հատկանիշների (էության օրինաչափությունների) արտահայտությունը, երևույթը, դրսևորումը: Հենց այստեղից է գալիս իրավունքի

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

սկզբունքի օբյեկտիվությունը, ինչպես նաև սուբյեկտիվությունը: Իրավունքի սկզբունքները օբյեկտիվ են այնքանով, որքանով դրանք պայմանավորված են իրավունքի էությանը, դրա արտահայտման օրինակաչափություններով: Սակայն դրանք նաև սուբյեկտիվ են, քանի որ կարիք ունեն ճանաչման, իմաստավորման, ձևակերպման՝ կոնկրետ սուբյեկտի կողմից: Սակայն սուբյեկտիվ պահն իրավունքի սկզբունքներում կամայական չէ, քանի որ իրավունքին բնորոշ սկզբունքների արտաբերումը պետք է բխեցվի իրավունքի հատկանիշներից, որպես նրա էության արտահայտման օրինակաչափություն: Այսինքն, բավարար չէ պնդել, որ իրավունքի գերակայությունն իրավունքի սկզբունք է, և այնուհետև շարադրել դրա բովանդակությունը: Անհրաժեշտ է ցույց տալ, թե իրավունքի էության արտահայտման որ հատկանիշներից է բխում իրավունքի գերակայությունը: Այս խնդրի լուծումը կրթաբանական հետազոտության արդյունքների արժանահավատությունը, իսկ խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է վերհանել իրավունքի՝ որպես իրողության հատկանիշները, իսկ այնուհետև դրանցից բխեցնել իրավունքի սկզբունքների շրջանակը կամ ցույց տալ իրավունքի հատկանիշների և իրավունքի սկզբունքների կապը:

Իրավունքի տեսաբանների մեծ մասը իրավունքի հատկանիշներ են համարում համապարտադիրությունը, նորմատիվականությունը, ձևային որոշակիությունը, կամասահմանվածությունը կամ (գիտակցական-կամային բնույթը), պետական երաշխավորվածությունը, ազատության արդարացի և հավասար չափ լինելը՝ Եթե փորձենք կատարել իրավունքին վերագրվող հատկանիշների շրջանակի վերաբերյալ մոտեցումների դասակարգում, ապա կտեսնենք, որ հեղինակների մի մասը դրանցում ներառում է միայն իրավունքի ձևակազմական հատկանիշները, իսկ մյուս մասը դրանց ավելացնում է նաև էական-բովանդակային հատկանիշները: Օրինակ՝ Օ.Է. Լեյստն իրավունքի հատկանիշներ է համարում նորմատիվականությունը, պետության կողմից պաշտոնապես սահմանվելը և պահպանվելը, համակարգայնությունը, ձևային որոշակիությունը, արդարադատությունը, հեղինակավորությունը: Այս հեղինակի մոտեցումը իրավունքի հատկանիշների բնույթին և շրջանակին կարելի է համարել նորմատիվիստական, ոչ բովանդակային: Սակայն տեսաբանների մյուս մասը իրավունքին վերագրում են նաև մետաֆիզիկական կամ բովանդակային կամ սուբստանցիոնալ հատկանիշներ: Օրինակ՝ Օ.Ֆ. Սկակունն իրավունքին վերագրում է այնպիսի հատկանիշ, ինչպիսին է «ազատության արդարացի և հավասար չափ» լինելը՝ Սակայն այստեղ մենք կանգ չենք առնի իրավունքին վերագրվող հատկանիշների վերաբերյալ այս մոտեցումների տարբերությունների քննարկման վրա:

Այստեղ ուղղակի կթվարկենք իրավունքին վերագրվող բոլոր հնարավոր հատկանիշների շրջանակը, իսկ այնուհետև կփորձենք ցույց տալ դրանց և իրավունքի սկզբունքների ներքին կապն ու պայմանավորվածությունը, ինչը հնարավորություն կտա մեզ պարզելու նաև, թե իրավունքի էության արտահայտման որ հատկանիշներից է բխում իրավունքի գերակայությունը:

Իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների շրջանակում առավել հաճախ ներառում են օրենքի գերակայությունը, օրինականությունը, համոզման և հարկադրանքի զուգակցումը, իրավահավասարությունը, մեղքի համար պատասխանատվությունը, ինչպես նաև սոցիալական ազատությունը, մարդասիրությունը (կամ մարդու իրավունքների առաջնությունը), արդարությունը, իրավունքների և պարտականությունների փոխկապվածությունը¹¹: Օրինակ՝ իրավունքի էական հատկանիշի՝ իրավունքի համապարտադիրության՝ որպես իրավական պահանջների և կարգադրագրերի պահպանման ու կատարման պարտադիրություն իրավունքի բոլոր սուբյեկտների համար, արտահայտման իրավական ձևն օրինականության համաիրավական սկզբունքն է: Սակայն օրինականությունը որպես սկզբունք իրավունքի մեկ այլ հատկանիշի՝ ձևային որոշակիության, արտահայտման իրավական ձևն է: Իրավունքի ձևերի ստորակարգային համակարգի գազաթին կանգնած է գերակայությամբ օժտված օրենքը: Հետևաբար, իրավունքի համապարտադիրությունը և ձևային որոշակիությունը, որպես իրավունքի էությունից բխող որակ, վերածվում են այնպիսի իրավական երևույթի, ինչպիսին է օրինականությունը՝ որպես իրավունքի կազմավորման և գործողության համընդհանուր, համատարած սկզբունք¹²: Այսպիսով, իրավական սկզբունքներն իրավունքի որակներով ու հատկանիշներով պատճառավորված ու պայմանավորված իրավական երևույթներ են: Նման հետևողական պատճառահետևանքային կապերով կարելի է ներկայացնել իրավունքի գրեթե բոլոր վերը թվարկված ընդհանուր սկզբունքները: Օրինակ՝ համոզման և հարկադրանքի զուգակցումը՝ որպես իրավունքի սկզբունք բխում է իրավունքի այնպիսի հատկանիշներից, ինչպիսին է պետական երաշխավորվածությունը կամ պետական հարկադրանքով երաշխավորվածությունը: Հետևելով այն տեսաբաններին, ովքեր իրավունքի էական հատկանիշներ են համարում ազատության արդարացի և հավասար չափ լինելը՝ կարող ենք վեր հանել և ներկայացնել նաև իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներից սոցիալական ազատության, իրավահավասարության, արդարության (որպես իրավահավասարության յուրահատուկ դրսևորում), ինչ որ տեղ նաև մարդասիրության օբյեկտիվ հիմքերը, որովհետև, իրավունքի հատկանիշ դիտարկելով ազատության արդարացի

և հավասար չափ լինելը, հեղինակները հաշվի են նստում այն փիլիսոփայական մոտեցման հետ, որ «իրավունքի էության մեջ արտահայտվում են ոչ միայն իրավական երևույթների օրինակաբանությունները, այլև հիմնական իրավունքները, որոնք հատկանշական են իրավունքին՝ որպես դրա անհրաժեշտ բնութագրեր: Հիմնական իրավունքները կազմում են իրավունքի ոչ բոլոր, այլ հենց գլխավոր, որոշիչ, անհրաժեշտ հատկանիշները, որոնք իրենց հետքերն են թողնում մնացած իրավական երևույթների վրա»¹³ :

Այսպիսի հետևողական մոտեցման միջոցով կարելի է կապ տեսնել իրավունքի հատկանիշների և իրավունքի բոլոր սկզբունքների միջև, սակայն մեզ հետաքրքրողը իրավունքի գերակայության սկզբունքն է: Եթե իրավունքի հատկանիշների ամենատարածված և հանրաճանաչ շրջանակի մեջ ներառվում են նորմատիվականությունը, համապարտադիրությունը, կամասահմանվածությունը, ձևային որոշակիությունը, պետական երաշխավորվածությունը, ապա դրանցից կարելի է բխեցնել իրավունքի վերը թվարկված գրեթե բոլոր սկզբունքները, բացառությամբ մեզ հետաքրքրող իրավունքի գերակայության սկզբունքի: Այս դեպքում, իհարկե, կարելի է դիմել փիլիսոփայական դատողությունների իրավունքի էության – հատկանիշների - իրավական երևույթների (սկզբունքների) փոխհարաբերության մասին: «Յուրաքանչյուր իրավական երևույթ արտահայտում է իրավունքի էության հստակ կամ առանձին պահը. յուրաքանչյուր հատուկ և առանձին իրավական երևույթ կարող է հայտնաբերել իրավունքի ոչ ամբողջ էությունը, այլ միայն դրա առանձին պահերը, կողմերը, հատկանիշները: Այդ դեպքում իրավական երևույթի համապատասխանությունը իր էությանը կարող է լինել տարբեր: Որոշ իրավական երևույթներում իրավունքի էությունը ներկայացված է առավել լրիվ, ուղղակի և անմիջականորեն, քան այլ իրավական երևույթներում: Դա պայմանավորված է ոչ այնքան նրանով, որ կախված կոնկրետ պատմական պայմաններից իրավունքի միևնույն էությունը դրսևորվում է տարբեր կերպ, այլև նրանով, որ այդ պայմանները անխուսափելիորեն ազդում են իրավական երևույթների վրա, դրանց բովանդակության մեջ մտցնում են ինչ որ պահեր, որոնք անմիջականորեն չեն բխում դրանց էությունից: Արդյունքում իրավական երևույթները հաճախ միավորում են իրենցում ինչպես այն, ինչը դետերմինավորված է իրենց էությամբ, այնպես էլ այն, ինչը հանդիսացել է նրանց վրա սոցիալական իրականության այլ երևույթների ազդեցության արդյունք: Հենց այդ պատճառով իրավունքի էությունը և երևույթը երբեք չեն համընկնում. իրավունքի էությունը ոչ միայն դրսևորվում, բացահայտվում է իրավական երևույթներում, այլև թաքնվում է դրանցում: Գիտական հետազոտու-

թյան խնդիրը հենց նրանում է, որպեսզի իրավական երևույթների արտաքին ձևում բացահայտի, հայտնաբերի, որոշի դրանց էությունը»¹⁴ : Նման փիլիսոփայական մոտեցումից ելնելով՝ կարելի է պնդել, որ իրավունքի գերակայության սկզբունքը՝ որպես իրավական երևույթ, կոնկրետ պատմական պայմաններում ձևավորված դրույթ է, որն անմիջականորեն չի բխում իրավունքի էությունից, այլ առաջ է եկել «սոցիալական իրականության այլ երևույթների ներգործության պատճառով»: Սակայն կարծում ենք, որ նման փիլիսոփայության կարիքը չկա, քանի որ խիստ հետևողականության դեպքում իրավունքի գերակայությունը կարելի է բխեցնել իրավունքի հատկանիշներից:

Վերջին ժամանակներում իրավունքի տեսաբանները, բացի վերը թվարկված իրավունքի հատկանիշներից, առաջ են քաշել իրավունքի ևս մեկ յուրահատկություն, բնութագրական գիծ, հատկանիշ, որը ներառում են իրավունքի՝ իր հատկանիշներից սինթեզված հասկացության մեջ: Այդ հատկանիշը իրավունքի համակարգայնությունն է: Իրավունքը որպես համակարգային կազմավորում են դիտարկում կամ իրավունքին համակարգայնության հատկանիշներ են վերագրում բազմաթիվ հեղինակներ: Նրանցից Գ.Հ. Սաֆարյանը, Ռ.Տ. Մուխաևը, Վ.Ի. Գոյմանը, Մ.Ն. Մարչենկոն, Վ.Վ. Լազարևը, Ս.Վ. Լիպենը, Ս.Ս. Ալեքսեևը, Վ.Վ. Օքսամիտին, Օ.Է. Լեյստը¹⁵ իրավունքի հատկանիշները դիտարկում են պոզիտիվ իրավական տեսանկյունից՝ համակարգայնությունը հասկանալով որպես իրավունքի նորմերի՝ վարքագծի կանոնների փոխկապված և փոխկախված ամբողջական համակարգ: Այդ իսկ պատճառով Մ.Ն. Մարչենկոն հիմնախնդիրը ձևակերպում է «դրական իրավունքի հատկանիշներ» հասկացությամբ: Այս դեպքում իրավունքի համակարգայնությունը դրսևորվում է իրավունքի համակարգում, որպես ճյուղերի, ենթաճյուղերի, ինստիտուտների, իրավունքի նորմերի համակարգային համակցություն: Իրավունքի համակարգայնության տվյալ իմաստը, բացահայտված դրական իրավունքի դիրքերից, անհետաքրքիր է մեր հետազոտության համար : Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ իրավունքի համակարգայնությունը որպես իրավունքի հատկություն այլ տեսաբանների կողմից դիտարկվում է ոչ միայն իրավունքի համակարգ հասկացության իմաստով, այլ նաև համակարգային այլ որակներով: Այսպես, Վ.Ի. Լեյստը իրավունքի համակարգային կապերը տեսնում է մի քանի առումներով¹⁷, որոնցից մեկը բնական իրավունքի, պոզիտիվ իրավունքի, սուբյեկտիվ իրավունքի համակարգն է: Այս հեղինակը իրավունքի համակարգային կառուցվածքում տեսնում է երեք բաղադրատարրեր. Դրանք են՝ բնական իրավունքը, դրական իրավունքը, սուբյեկտիվ իրավունքը: «Բնական իրավունքը» սոցիալական-իրավա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կան հավակնություններն են, որոնց բովանդակությունը պայմանավորված է մարդու և հասարակության բնույթով: Բնական իրավունքի կարևորագույն մասը մարդու իրավունքներն են: Երկրորդ տարրը՝ դրական իրավունքն է, այսինքն՝ օրենսդրությունը և իրավական նորմերի այլ աղբյուրները, որոնցում պաշտոնական պետական ճանաչում են գտնում քաղաքացիների, կազմակերպությունների և սոցիալական խմբերի սոցիալ-իրավական հավակնությունները: Երրորդ տարրը՝ սուբյեկտիվ իրավունքն է, անհատական հնարավորությունները, որ ծագում են դրական իրավունքի հիման վրա և բավարարում են դրա ունեցողի շահերը և պահանջմունքները¹: Իրավունքի նման համակարգային հատկությունից էլ հենց բխում է իրավունքի գերակայության սկզբունքը՝ որպես համընդհանուր սկզբունք: Դա նշանակում է, որ իրավունքի համակարգի հիմքը բնական իրավունքներն են, որոնց իրականություն դարձնելու համար գոյություն ունի և գործում է իրավունքը: Հետևաբար, իրավունքը որպես էություն, դրսևորվում է բնական իրավունքներում: Այսպիսով, համակարգի հիմքը (էությունը) գերակայում է համակարգի մնացած բաղադրատարրերում և դրանց իրավական երևույթներում: Իսկ այդ գերակայության ապահովման իրավական ձևը, միջոցը, երևույթը՝ «իրավունքի գերակայության» սկզբունքն է: Դա նշանակում է, որ բնական-իրավական հիմնադրույթները հանդես են գալիս իրավունքի սկզբունքներով և մարդու իրավունքներով: Այդ հիմնադրույթների հիման վրա պետությունը ստեղծում է դրական իրավունքը և ստեղծման գործընթացում նա ղեկավարվում է իրավունքով, առաջնորդվում է դրանով: Սակայն իրավունքի գերակայության գործողությունը չի սահմանափակվում դրանով, այլ շարունակում է ներգործել դրական իրավունքի կենսագործման, իրավունքի սուբյեկտների իրավունքների իրականացման ու պարտականությունների կատարման ընթացքում: Եթե իրավունքի գերակայությունը դադարեց գործել իրավունքի կենսագործման ընթացքում, ապա արդի իրավական համակարգե-

րում չէին ճանաչի «թույլատրելի է ամեն ինչ, ինչն արգելված չէ օրենքով» սկզբունքը, որը հենց իրավունքի (բնական կամ այլ կերպ հասկացված) գերակայության գործողության հետևանքն է:

Հետևաբար, իրավունքի գերակայությունը կարելի է համարել իրավունքի գերակայություն, սկզբունքների սկզբունք, որից ազդվում են իրավունքի մնացած սկզբունքները և երևույթները, պայմանավորվում են դրանով, ստորակարգվում են դրան: Եթե պոզիտիվ իրավունքի կենսագործման ընթացքում չգործի այդ սկզբունքը, ապա կստացվի, որ «կանոնից է բխում» իրավունքը, այլ ոչ թե «իրավունքից՝ կանոնը» և չի կայանա այն չափանիշը, որի միջոցով արժեքավորման պիտի ենթարկվի դրական օրենսդրության իրավականությունը:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ իրավունքի էությունը դրսևորվում է նրա հատկանիշօրինաչափություններում, իսկ իրավունքի սկզբունքները՝ որպես իրավական երևույթ արտացոլում են իրավունքի օրինաչափությունները: Հետևաբար, իրավունքի սկզբունքները համարվում են իրավունքի հատկանիշների (էության օրինաչափությունների) արտահայտությունը, երևույթը, դրսևորումը: Իրավունքի՝ որպես համակարգային կազմավորման իրավունք (էություն) - դրական իրավունք (երևույթ) – սուբյեկտիվ իրավունքներ և պարտականություններ (իրավունքի կենսագործում) շղթայով, էությունը դրսևորող երևույթներից են իրավունքի հատկություններից, որակներից, էությունից բխող իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները: Այդ սկզբունքների հիմքը ինքն՝ իրավունքն է իր էությանը (որպես բնական իրավունք, իդեա, իրավահավասարություն), որն աղբյուրի նման սնուցում է դրանք և այլ իրավական երևույթներ: Հետևաբար, ինքը՝ իրավունքը, իր էությանը գերակայում է իր համակարգում և դրա յուրաքանչյուր բաղադրատարրում: Արդյունքում այդ գերակայությունը վերածվում է իրավունքի ընդհանուր և հիմնարար սկզբունքի:

¹ Տե՛ս Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова, изд. 5-ое, М., изд. Политической литературы, 1987. С. 371.

² Տե՛ս Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова, изд. 5-ое, М., изд. Политической литературы, 1987. С. 371.

³ Տե՛ս Էական համարվող յուրահատկությունների, այն է հատկանիշների շրջանակի որոշումը պայմանավորված է նաև տեսաբանի հետազոտական, անձնական և այլ դիրքորոշումներով և մեթոդաբանական մոտեցումներով (տե՛ս Леушин В.И., Перевалов В.Д. Понятие, сущность и социальная ценность права. В кн. Теория государства и права. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова, М., издательская группа ИНФРА. М-Норма, 1997. С. 225):

⁴ Տե՛ս Гегель Г.В.Ф. соч., т. 5. С. 596.

⁵ Տե՛ս Керимов Д.А. Методология права (Предмет, функции, проблемы философии права). М., Аванта+, 2000. С. 162.

⁶ Տե՛ս Չպետը է շփոթել իրավունքի էությունը դրա օրինաչափությունների հետ: Իրավունքի էությունը արտահայտվում է ոչ թե մեկ, այլ մի շարք օրինաչափություններում՝ հատկանիշներում (օրինակ ձևային-որոշակիությունը, իրավական նորմերի պարտադիրությունը և այլն): Իրավունքի յուրաքանչյուր օրինաչափություն համարվում է դրա էության շարժման ձևերից մեկը (Տե՛ս Керимов Д.А. Методология права (Предмет, функции, проблемы философии права). М., Аванта+, 2000. С. 162):

⁷ Տե՛ս Սկզբունքները փիլիսոփայության մեջ դիտարկվում են որպես երևույթի անհրաժեշտության կամ օրենքի դրսևորում (տե՛ս Философский словарь. Под ред. Флорова И.Т. Изд. 5-ое, М., изд. Политической литературы, 1987. С. 382):

⁸ Տե՛ս Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. Марченко М.Н. Том 2. Теория права. М., Издательство “Зерцало“, 1998. С. 16; Леушин В.И., Перевалов В.Д. Понятие, сущность и социальная ценность права.- В кн. Теория

